

Allan Tønnesen m.fl., *Hele samfundets eje - Bygningsfredning i 100 år*, Syddansk Universitetsforlag, 2018, 264 sider, illustreret, ISBN 978 87 408 3136 8, pris. 238 kr. hos forlaget.

Jannie Rosenberg Bendsen og Mogens Andreassen Morgen, *Fredet, Bygningsfredning i Danmark 1918-2018*, Strandberg Publishing, 2018, 368 sider, illustreret, ISBN 978 87 93604 29 2, pris 303,95 kr. hos Bogreolen.dk

Bygningsfredningslovens 100 års jubilæum i 2018 måtte naturligvis afføde flere udgivelser, der både fejrede og reflekterede

over fredningen gennem et helt århundrede. De to bøger, der omtales her, var de væsentligste udgivelser i jubilæumsåret og fremstår meget forskellige i deres tilgange til emnet. Lad os først se nærmere på den nuværende professor på Arkitektskolen i Aarhus, Mogens Morgen, og kunsthistoriker Jannie Bendsens store bog *Fredet*. En servicemeddelelse er allerede her på sin plads: Mogens Morgen var i en årrække ansat i det daværende Bygningsfredningskontor i Kulturarvsstyrelsen og fungerede i årene 2007-2014 som kontorchef for samme kontor. Det er en ikke uvæsentlig viden, når man vurderer bogens udlægning af fredningsinstrumentet og ikke mindst, når man ser på bøgernes vurdering af bygningsfredning gennem de senere år. Måske bør anmelderen også gå til bekendelse – jeg har gennem flere årtier arbejdet med området, i en periode forelagt fredningssager for Det særlige Bygningssyn og i perioden 2007-II selv siddet i synet. Og anmelderen er kunsthistoriker, ikke arkitekt. Jeg nævner dette fordi, som Allan Tønnesen i *Hele samfundets eje* skriver i sit kapitel om Det særlige Bygningssyn, har der i de seneste årtier været en tendens til, at synet delte sig i to indbyrdes uenige grupper nemlig arkitekter og historikere – de sidstnævnte ofte i selskab med restaureringsarkitekter. Stærke brydninger har været sjældne, men der har været en løbende diskussion og periodevis en fornemmelse af at tale forbi hinanden.

Fredet er en stor, flot bog. Ikke på den coffee-table-agtige farvestrålende og ku-

lørte måde, men på den cool og lækre måde, man må forvente fra æstetisk bedvidste arkitekter og kunsthistorikere. Bogen er lidt over A4-størrelse og altså en virkelig stor bog, indbundet i et lækkert papcover med skriften i relief. Bogens ombrydning og grafiske layout er også lækker og varieret. Med fotografier af Jens Lindhe og et delikat udstyr er det en fornøjelse at bladre og lystlæse sig gennem den store bog.

Bygningsfredning gennem 100 år er også en pæn bog – pæn på den klassiske måde. Bogen er i hardcover, mange illustrationer er i god kvalitet – om end lidt beskedne i størrelse. Vægten er dog i højere grad på at illustrere pointer, og her må den fotografiske kvalitet af og til vige for sagen.

Men hvorfor bruge så meget indledende plads på bøgernes fremtræden? Simpelthen fordi skinnets bedrager – Bygningsfredning gennem 100 år er simpelthen underholdende at læse, fordi den er så rig på hjerteblood og holdninger – og fra en velinformeret forfattergruppe, der kender de emner, de skriver om. Det gør forfatterne til *Fredet* også – men det overordnede indtryk er, at *Fredet* bærer præg af at være skrevet "ovenfra" med blik på revisioner af fredningsloven og de tilknyttede politiske og overordnede diskussioner. Måske præges teksten i *Fredet* også i nogen grad af en embedsmand, der har mødt besværet og udfordringerne i hverdagen og har skullet arbejde pragmatisk, mens Bygningsfredning gennem 100 år er skrevet af en gruppe dygtige fagfolk og

entusiaster, der har stor veneration for bygningsarven, og hvor denne grundholdning skinner igennem i alle tekster. Det er ikke en kritik af de ideale holdninger, denne bog repræsenterer, når man konstaterer, at ikke alt kan lade sig gøre, og at der ikke er råd til det hele. Det tror jeg egentlig heller ikke forfatterne vil mene, men de vil mene, at der anvendes for få midler på bygningsfredning, og at værdien skal måles på andre parametre end alene snævert økonomiske.

Fredet er resultatet af et forskningsprojekt gennemført på Arkitektskolen i Aarhus i 2017-18 med det mål at skrive en sammenhængende, kronologisk historie om dansk bygningsfredning. Bogen giver en interessant indsigt i de overordnede diskussioner om fredningspraksis over tid, krydret med flotte nyoptagelser af de forskellige perioders fredede bygninger. Bogen er opdelt i kapitler og struktureret efter hundrede års revisioner af Bygningsfredningsloven, dvs. hver ny revision får sit eget kapitel. Bogen fremhæver selv, at den ser på "de rammer og den kontekst, hvori bygningsfredningen har fundet sted, og her har vi primært fokuseret på politiske diskussioner og de deraf følgende revisioner af bygningsfredningsloven..." Andetsteds i indledningen slår forfatterne fast, at "... den kritiske historie om dansk bygningsfredning af i dag, om restaureringspraksis og sagsbehandling af fredede bygninger, ja det er en helt anden bog." Trods den stringent gennemførte disponering gælder det især for nyere tid, at forfatterne ikke helt kan holde egne holdninger

uden for teksten. Når det er sagt, er bogen nødvendigt læsning for alle, der for alvor ønsker at forholde sig til dansk bygningsfredning i et længere perspektiv.

På visse områder er bogen harmoniserende – især for nyere tid undviger den de interessante faglige diskussioner mellem forskellige miljøer og de helt legitime uenigheder, der herskede på området i tilgangen til både måden at frede på (fredning baseret på systematisk overblik og data kontra intuitiv, kunstnerisk fredning) og holdninger til den omfattende gennemgang af fredede bygninger i hele Danmark, som blev gennemført i årene 2010-16. Når forfatterne f.eks. på side 327 køligt konstaterer, at Det særlige Bygningssyn ved affredning anbefalede, at de pågældende bygninger blev udpeget som bevaringsværdige, "hvormed bygningen stadig var beskyttet, men i kommunalt regi" er det lettere forvirrende, at dette udsagn blot står uimodsagt, mens et afsnit 10 sider senere (s. 338) direkte angriber dette synspunkt og ganske rigtigt peger på, at kommunal beskyttelse faktisk ikke er en beskyttelse. På den måde står fremstillingen af nyere tid som en blanding af formel fremstilling iblandet elementer, der nærmest er debatindlæg og egne holdninger, således også om bygningsfredningens værdi og fremtidige perspektiver, hvor forfatterne på side 342 i en afrunding af bogen konstaterer, at "Vi tror efterhånden, at alt kan gøres op i kroner og ører. Det kan det ikke!" *Fredet* er en spændende udgivelse, men har især for den seneste periode svært ved at balancere mellem fremstil-

ling af en formel udvikling og forfatternes egne holdninger.

Det forekommer overdrevet polemisk, når forfatterne i en kort drøftelse af forholdet mellem kulturhistorie og arkitektur vælger at lukke denne varige diskussion ned ved at skrive, ”at imidlertid kan man med en vis ret hævde, at samtlige bygninger på fredningslisten repræsenterer en kulturhistorie, mens det omvendt ikke er alle fredninger, der har arkitektoniske værdier, og at de arkitektoniske fredninger derfor udgør et mindre tal på fredningslisten.” Her afsløres det, at forfatterne er henholdsvis arkitekt og kunsthistoriker og ikke har en kulturhistorisk baggrund – at en bygning har historie i ubestemt form er måske i en vis forstand rigtigt, men på samme måde vil enhver bygning have en grad af arkitektur i samme ubestemte form. Derimod er en værdisætning i form af historisk betydning nødvendig – nøjagtigt som det er nødvendigt at vurdere en bygnings arkitektoniske og bygningskulturelle kvaliteter mere præcist. Alene i denne banalisering af begrebet historie ligger formentlig en kim til forståelse af den altid standende diskussion mellem historikere og arkitekter.

Hele samfundets eje er, hvis man blot er lidt informeret om bygningsfredningens historie, underholdende at læse. Bogen er på samme tid en redegørelse for udviklingen på en række områder, men i nok så høj grad en debatbog, og det er velgørende, at forfatterne ikke er bange af sig. I modsætning til den lidt formelle

tekst i *Fredet* kommer man her bl.a. i kapitlet om Det særlige Bygningssyn simpelthen bag facaden. I en række tematiske artikler kommer vi rundt om vigtige emner som bevaring før bygningsfredningsloven, Det særlige Bygningssyn, de første fredninger, fredninger over tid, fredning af haver og af landbygninger og håndtering af de fredede bygninger gennem 100 år. I et kapitel, der er kritisk over for styrelsens praksis, behandler Hanne Christensen de seneste års affredninger, som kunne være håndteret anderledes, og argumenterer godt for sin sag med eksempler fra byer med massiv affredning som f.eks. Aabenraa. Dette kapitel er interessant læsning i direkte sammenhæng med forklaringen af affredningerne og redegørelsen for gennemgangen af de fredede bygninger i *Fredet*. Hvor *Fredet* beskriver processen set ovenfra, ser Hanne Christensen på affredningerne i en konkret lokal kontekst og viser, hvorfor oplevelsen sine steder har været frustrerende og svær at forstå. Bygningsfredning og ejendomsret og lovgivning om bygningsfredning behandles til slut af de to advokater i forfatterkredsen.

Bogens form har både fordele og ulemper. På den ene side får vi behandlet områder, som er helt centrale for bygningsfredningen gennem de forløbne 100 år – på den anden side hænger kapitlerne ikke altid sammen og varierer stilistisk, og der bliver i sagens natur aldrig tale om en samlet fremstilling af bygningsfredningens historie – det er antologiens væsen. En-gagementet er velgørende og kipper sjæl-

dent over. Artiklerne har overvejende god forståelse for de udfordringer, som også følger med bygningsfredningerne og for de kræfter, der vanskeliggør fredning. Der skal derfor lyde en opfordring til ikke blot at læse *Fredet*, men også at anskaffe *Hele samfundets eje* og at læse begge bøger tæt på hinanden. Da vil man være klædt godt på til at drøfte bygningsfredning nu og i fremtiden.

Læsere af *Fabrik & Bolig* vil finde forholdsvis behersket information om den udvikling, som blev synlig internationalt og især i England i 1960-70'erne, hvor fokus på industrikulturens bygninger blev stærkere og stærkere og nåede Danmark i 1970'erne og på bygningsområdet for alvor fra 1980'erne. Allan Tønnesen nævner tendensen i sit kapitel om fredningsmønstre i forskellige perioder (*Hele samfundets eje* s. 90), mens Bendsen og Morgen giver en kompakt, men fint dækkende fremstilling af området (*Fredet* s. 231-34). Historikeren Caspar Jørgensen, som vil være dette tidsskrifts læsere bekendt, var i en årrække direkte knyttet til arbejdet med bygningsfredning og var stærkt medvirkende til – sammen med Selskabet til bevaring af Industrimiljøer – at sætte fokus på industrikulturens bygninger og at sikre en række fredninger, som vi i dag kan glæde os over. De såkaldte temagennemgange i 1990'erne gav et nødvendigt overblik og bedre mulighed for, at Det særlige Bygningssyn kunne tage informerede, lødige beslutninger på det vanskelige område. Synet fik i de år forelagt gennemgange af industribygninger i København,

danske kalkværker, jernbroer, danske jernbanebygninger og dertil en række enkeltstående bygninger, hvoraf mange er fredet endnu i dag. At selv store, væsentlige fredninger som Gl. og Ny Carlsberg ikke i sig selv er et løfte om evig beskyttelse, men selv efter fredning er underlagt endog meget omskiftelige vilkår, viser udviklingen i Carlsbergbyen i de seneste år med al tydelighed. For nogle har industrikulturen på Carlsberg rummet en spændende potentiale for at give tekstur og dybde til nybyggeri, men også en mulighed for at udnytte og sikre afkast af gode grunde tæt på det centrale København – for andre ses det som et alt for voldsomt indgreb i et dansk industrimonument i international klasse på trods af, at langt det meste var fredet. At der fortsat er store ubalancer i fredningen af bygninger viste bl.a. den store gennemgang af danske havnes bygningskultur i årene 2006-08. Den viste også de store udfordringer, der er med at skabe forståelse for de værdier, bevaringen af en historisk vigtig og æstetisk prægnant bygningskultur rummer for storbyer i vækst med et stort økonomisk pres på udvikling og på at skabe nye grunde til boligbebyggelse, som det især kan ses i København.

Bygningsfredning er – og ikke mindst, når det drejer sig om industrialismens bygninger – fortsat en kampplads, hvor både økonomi og holdninger mødes – oftest i form af ønsket om at bevare noget overfor ønsket om at skabe ny udvikling, stillet op som hinandens modsætninger. Det lange blik på dansk bygningsfredning i både *Fredet* og *Hele samfundets eje* viser, at

denne modsætning ofte er falsk, og at det danske samfund på den lange bane bliver et rigere og bedre sted at leve og arbejde, hvis vi sikrer forskellige tidsaldres passende repræsentation blandt de fredede og bevaringsværdige bygninger.

Henrik Harnow